

P Á L H E L É N

NYELVJÁRÁSVÁLTOZATOK ÉS A KÖZÖSSÉGI IDENTITÁSFORMÁK A FALUCSÚFOLÓKBAN

K I V O N A T: A tanulmány a nyelvjárásváltozatok és a közösségi identitás kapcsolatával foglalkozik, és azt szemlélteti, hogyan jelenhet meg a nyelvjárasi hovatartozás a falucsúfolókban. A kutatások szerint a falucsúfoló sokáig népszerű és elterjedt műfaj volt, és lényeges tulajdonsága, hogy a csúfolóban résztvevő közösségek a köztük lévő különbségeket kigúnyolják. A falucsúfolókban a közösségi identitás mutatkozik meg, mivel a gúnyolódás egy adott településre irányul, még akkor is, ha csak az egyik képviselőjét éri a célzás. A falucsúfolókat tekintve a nyelvjárás is egy bizonyos közösséghez kapcsolja a beszélőjét, de ez a nyelvjárás el is különítheti őt egy másik település közösségétől. A tanulmányban bemutatott példákban a nyelvjárasi különbségeket csúfolják. A nyelvi célzatú csúfolókban a hangtani eltéréseken kívül például a szókincsbeli különbségeket is kigúnyolhatják. A felsorakoztatott példák a magyar nyelvterület több vidékéről származnak, valamint néhány adat a Dél-Dunántúlon található Völgyesség német falvaiból való. A példák azt is bemutatják, hogy a nyelvjárasi adatok néprajzi és településtörténeti információval is szolgálhatnak.

K U L C S S Z A V A K: nyelvjárások, közösségi identitás, falucsúfolók, nyelvjárasi adatok a falucsúfolókban, a nyelvjárasi sajátosságok kigúnyolása

1. Bevezető

A tanulmány a nyelvi célzatú falucsúfolókon keresztül a nyelvjárásváltozatokkal és a közösségi identitásformákkal foglalkozik. Az identitás több tényezőből tevődik össze, az egyik ezek közül a nyelv, valamint a nyelvjárás. A nyelv nemcsak a kommunikáció eszköze, hanem az identitásunk kifejezési lehetősége is. Egyéni és közösségi identitás is létezik, és ez a nyelvben is nyomon követhető. Nagyobb és kisebb csoportok is vizsgálhatók, például a magyar nyelvvel egy többmillió beszélőközösséghez tartozunk, de a nyelvjárás egy-egy szűkebb közösséghez is köti a beszélőt. A nyelvjárással a szűkebb pátriánkhoz, közösségünkhöz, falunkhoz is tartozunk (Kiss J. 2000: 43, Barabás 2008: 47). A nyelvjárás identitásjelző funkcióját mutatja, hogy korábban a nagyobb sokadalmakban a nyelvjárási sajátosságok alapján az emberek lakóhelyét is meg tudták határozni (Csalog 2001: 165, Gulyás 2007: 357). A falucsúfolás háttérében egy másik település és lakói eltérő vonásainak számon tartása áll, lényegében egy közösség tagjainak „mi” tudata és „a többiek” elkülönítése, de ezáltal a saját közösség összetartása is erősödik (Vöő 1995: 15, lásd még Papp 2004: 117). A csúfolás célja, hogy a normáknak megfelelő viselkedésűeket összekösse, a megszokottól eltérőket pedig (gyakran a humor és a komikum által) kirekessze. Mivel a nevetésnek összekapcsoló szerepe is van, ezáltal az azonos csoportba tartozók közösségi tudata is megerősödik (Vöő 1995: 12). A csúfolódást kiválthatja az is, ha a kapcsolatba kerülő közösségek a köztük lévő különbségeket negatívan értékelik, és ezt gúnnal fejezik ki. A gúnyolódás akár olyan nyelvjárási közösségeken belül is megmutatkozhat, amelyekre bizonyos szempontból egységként tekintünk, de ezeken belül is létezik a helyi identitástudat (a helyi falvak és kistájak között, Barabás 2008: 47). Ezt mutatják például a székely, a palóc vagy a mezőszéki közösségek csúfolói. A székely faluközösségek története kapcsán állapították meg, hogy ők „a székelység népi kultúrájának keretében differenciáló, sajátos kulturális jegyekkel is rendelkeztek, melyeket a közösségi kultúra minden szintjén számon tartottak” (Vöő 1995: 14–15).

Így jelenhettek meg körükben például a nyelvi célzatú csúfolók (ezeket lásd: Balázs 2000: 277–278, Duka 1995: 31, 46, 92, 114, Gencsy 1905: 85). A palóc nyelvjárások közötti különbségre példát mutat ebben a tanulmányban a Tarnalelesz *ē* hangjára vonatkozó csúfoló. A mezőszégi *a*-zás nyelvjárási fokozatait a helyi falvak és kistájak között maguk a beszélők is nyilvántartották (Barabás 2008: 46).

A közösségi azonosságtudat és a másság többféle módon is megnyilvánulhat ebben a műfajban (Papp 2004: 117). A kutatások szerint az egyes csoportok közötti eltérések bármelyikét kigúnyolhatják a falucsúfolókban, tehát akár az öltözködésben, a táplálkozásban, az erkölcsben, a vallásban, a viselkedésben, valamint a nyelvjárási sajátosságokban megmutatkozó különbségeket is (Szendrey 1927, Voigt 1975, Gulyás 2007). A falucsúfoló funkciója egyrészt a megnevettetés, másrészt nevetségessé tétel, amely egy adott közösséget vagy annak egy reprezentánsát érinti (Vöö 1995: 9, Gulyás 2007: 351). A falucsúfolót illetően a másik nevetségessé tételének fokozatai voltak, ez az enyhe, humoros megjegyzéstől a durva sértésig terjedhetett. Ezért a falucsúfolók némelyikét a kigúnyolt település lakói is vállalták, viszont más csúfolók komoly konfliktusokat okoztak (Gulyás 2007: 352). A falucsúfolókkal az egyik település lakói gúnyolják a másik települést, illetőleg annak egyik képviselőjét, a jelen tanulmányban bemutatott példákkal a nyelvjárási különbségeket csúfolják. A fennmaradt adatok azt tükrözik, hogy a falucsúfolás több magyar nyelvterületen is elterjedt szokás volt, és erről vallanak a tanulmány példái is. Azonban a falucsúfolók használata a 20. század második felére visszaszorult. Székelyföldön a második világháborúig élt élénken a falucsúfolás szokása, de az 1950-es, 60-as években már csak elszórtan mutatkozott (Nagy 1996: 124). Más területeken az 1970-es évek végére, és a 80-as évek elejére teszik azt, amikor már elhalványultak a falucsúfolók a népi emlékezetben (Bereznai 1985: 3). A falucsúfoló formáját tekintve lehet például anekdotikus szerkezetű rövid történet, szóláshasonlat, tréfás jelző, vers, rigmus, falusoroló, dal, vagy falucsúfoló együttes, amely hosszabb epikus történetre kapcsolódik össze (Kovács-Szemerkenyi 1979: 29–30, Vöö 1995: 9, Papp 2004: 126–129).

A tanulmány elsősorban a nyelvjárási jellemzőket kigúnyoló, falucsúfolóknak nevezhető szövegekkel foglalkozik, azonban olyan példák is megjelennek ebben a bemutatásban, amelyek nagyobb települések vagy régiók nyelvére utalnak. A nyelvjárási különbségek hangtani, alaktani és szókincsbeli jellemzők is lehetnek, emellett előfordul a beszédtempó és a nyelvkeverés kigúnyolása is. A falucsúfolókat abból a szempontból is vizsgálhatjuk, hogy a nyelvjárási különbségekkel rendelkező települések hogyan illeszkednek egy-egy régióba, itt utalhatunk például a nyelvjárászigetek (a környezetüktől eltérő) nyelvére. A nyelvjárási eltérések gyakran máshonnan odatelepült lakosságra utalnak, ezek az alább bemutatott példákban is nyomon követhetők. A felsorakoztatott példák a magyar nyelvterület több vidékéről származnak, és azt is bemutatják, hogy a nyelvjárási adatok több néprajzi és településtörténeti adattal is szolgálhatnak. A tanulmányban előkerülő falucsúfolókat elsősorban a települések területi elhelyezkedése alapján rendszereztem, és a példák nyelvjárászigetekre is utalnak.

Köszönöm Fazakas Ferenc Miklósnak és Péntek Jánosnak az általam nem ismert falucsúfolókat és a hozzájuk fűzött információkat.

2. Nagyobb települések vagy egy régió nyelvjárására vonatkozó csúfolók

Az adatok szerint akár városok nyelvjárási jellegzetességeit is kigúnyolhatták. Például Szeged vagy Hódmezővásárhely *ö-ző* nyelvjárására vonatkozik az alábbi két szövegrészlet: *Öttem könyeret möggye, ha nem kő tödd e, majd mögeszöd rögge. Ögyé mönyem könyeret möggyel, ha nem öszöd, tödd el, majd mögösöd röggel!* Ezeket a mondatokat úgy említik, mint az *ö-ző* nyelvjárás szemléltetői. (Gulay István nyelvi játékként ír az első példáról (Gulay 2023), a második mondatot Mészöly Dezső a bemutatkozásában említi (Faragó 2015: 164), továbbá lásd még: a Szeged.hu weboldal *Hogyan beszélnek a szegediek a XXI. század elején?* című cikkének példáját [2018. november 2.], és az utcaembere által mondott példákat az M5 Lexikon *Édes anyanyelvünk* [78. rész], *Köznyelv, regionális köznyelv, nyelvjárás* című adásában.) Említésre méltó,

hogy a ma már Szegedhez tartozó kiskundorozsmaiakat a szegediek és a Szeged környékiek gúnyolták az illabiális *ě*-zésük miatt *děřezsmaiak*nak (Szabó 1990: 153). A csúfoló háttéréhez tartozik, hogy Kiskundorozsma palócos-jászos nyelvjárása nyelvjárásszigetet képez ezen a területen.

Az *ő*-ző nyelvjárás használatát Szenc és környéke is szemlélteti. A város a magyar nyelvterület északnyugati részén található. A várost és környékét nyelvjárásszigetként jellemzik, a Szenc környéki nyelvjárás sziget jellegét a független labiális *ő*-zés adja. Egyébként csak ebben az egy vonásában különbözik a délről és délnyugatról körülvevő csallóközi-szigetközi nyelvjárási csoporttól (Kozsík 2006: 8). Mivel a szlovák nyelvterület egyre inkább körülveszi, ezért napjainkban már nyelvsszigetként is említik. Kozsík Diana doktori disszertációját a szenci nyelvjárásszigetről írta (A szenci *ő*-ző nyelvjárás. Egy felvidéki magyar nyelvjárássziget többszemponútú vizsgálata, 2006), és ebben említ egy, a saját anyanyelvjárását bemutató mondást: „Ha a szenciek beszédéről van szó, a – *mőgyők Szőncre, Szőllőhőgyre mőggyet szőnni* – szállóigévé vált mondást idézik leggyakrabban az emberek. A köznyelvben – megyek Szencre, Szőlőhegyre meggyet szedni – alakban hangzó fenti mondat a szenciek nyelvjárásának legjellegzetesebb sajátosságára, az *ő*-zésére irányítja rá a figyelmet” (Kozsík 2006: 7).

Szintén egy nagyobb tájegységben jelen lévő nyelvjárasi különbségre mutat rá az alábbi, Gyergyóból gyűjtött falucsúfoló. A gyergyói és a csíki nyelvjárás különbségeiről egy 1905-ben közzétett tanulmányban számolt be Gencsy István, és ennek kapcsán említ egy csúfolót. „A mássalhangzóhoz változatlanul járuló *-val -vel* annyira nem jellemvonása nyelvjárásunknak [az általa vizsgált, gyergyóinak nevezett nyelvjárásnak], hogy népünk a csíkiak e sajátosságát hibaképen gúnyolja”:

»*Hat ökörvel, szekervel*

Bé Gyergyóba edényvel . . .« (Gencsy 1905: 85).

A fenti csúfoló hosszabb változatát más forrásban is megtaláljuk, de ebben úgy írnak róla, hogy a mondóka a csíki edényárosok nyelvjárását gúnyolja:

*Hat ökörvel s szekervel,
Bé Gyergyóba edényvel,
Anyókával s apókával,
Bé Gyergyóba pityókával.
Csá Gyelán, csapjad Están!
Csíki edényt vegyenek!*

(A szövegben szereplő *gyelán* szóhoz lábjegyzetben a 'fehér' jelentést fűzték: Duka 1995: 92).

A gyergyóiak nyelvjárására vonatkozóan az alábbi csúfolót jegyezték le: *Ne hújza, mer elszakajsz, s ha elszakajsz, hogy bogojza hojza?* (Duka 1995: 114). Horger Antal kutatásai szerint a *hújza, hújzuk, kējze, kējzük, eréjsze, eréjszük* típusú igék (Hétfalut és Zsombort nem tekintve) Gyergyóban és ettől délre egészen Szentkirályig és Bánkfalváig használatosak (Horger 1918: 19).

Marosszékre vonatkozóan lejegyezték olyan falucsúfolót, ami több település nyelvjárására vonatkozik (tehát nagyobb tájegységre), de olyan csúfolókat is, amelyek Marosszék belső tagolódására és a nyelvjárási különbségekre mutatnak rá, tehát a falvak és vidékek a nyelvjárásuk alapján is megkülönböztették egymást (Barabás 2008: 46). A marosmenti falvakat az *a*-zásuk miatt nevezték *Lapas-Marasmentének*. A falucsúfolók közlöje, Barabás László szerint a fenti megkülönböztetésben az *a*-zásuk fokozata számított, mivel ez a jelenség hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben is megjelent (Barabás 2008: 46). Az egyes falvak közti csúfolásra is van példa: *Péterlakán még az öker is bart iszik.* (A nagyernyeiek mondták.) *Hazd ki a víkát, hogy adjak a barnyúknak rípát.* (Körtvélyfája.) *Ha találtak egy halattat a Marasba, tudjátak, hogy az én vagyok.* (Udvarfalva.) *Ha nem adnak bart, kalácsot, összetörjük a tarnácot.* (Csittszentiván.) Barabás László szerint a mezőségi és székely nyelvjárás átváltását mutatja a következő, szomszédos települések közti falucsúfoló. A harasztkerekiek ezzel a mondattal csúfolták a szentgericeieket: *Ápám, hozza ki a kászat, hogy vágjuk le a márháknak a fárkát* (Barabás 2008: 47).

3. A Felső-Bodroγκöz területéről gyűjtött csúfoló

Viga Gyula 1994-ben tette közzé a Felső-Bodroγκöz településein gyűjtött falucsúfolóit. Ezek között nyelvi célzatú csúfolók is találhatók, és a nyelvjárási adatokon túl a szlovákiai településeken lakók kétnyelvűségére is utalnak.

Pácín (Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye) lakóit a beszédjük miatt gúnyolták a bodroγκöziek az alábbi szöveggel:

„Egy pácini ember a mezőn dolgozott, s felesége hozta neki az ebédet.

Kérdezte tőle:

– Mit hoztál Mari?

– Ciberét.

– Eridj innen véle! Hát a másik miféle?

– Metéltke.

– Nocsak, ide véle!“ (Viga 1994: 341).

Garany (szlovákul Hraň) lakóit és azok kétnyelvűségét a hardicsaiak (szlovákul Zemplínske Hradište) az alábbi szöveggel ugratták: *Nyisd ki kapunkát, hajtsd el kasatkát (malackát), mert trubál (kürtöl) a kondás!* (Viga 1994: 341).

A garanyiak a hardicsaiakat a *dzsama* elnevezéssel csúfolják, viszont a hardicsaiak a *muckások* gúnynevet mondják a garanyiakra. Viga Gyula kutatásai szerint a *dzsama* és a *mucka* a *törtrumplici*, *krumplidzsámiska* elnevezései, és ezek a csúfolók a kétnyelvűségre is utalnak (Viga 1994: 338).

4. A Jászkság településeiről gyűjtött csúfolók

A Jászkság területén több nyelvjárási különbséget is számon tartanak, és ezeket a falucsúfolókban is nyomon lehet követni. (A Jászágban található nyelvjárások különbségeiről és a palóc hatásról lásd például: Szabó 1990, Dá-

vid 1991.) Az alább bemutatott csúfolók létrejöttének körülményei közé tartozik, hogy Jászapátiba és Csépára a 18. század során palóc betelepülők érkeztek (Paládi-Kovács 1989: 183, 198; Szabó 1990: 145, 174).

A tiszazugi falvak lakói Csépát az ott jellemző palócos kiejtés miatt csúfolták: *Gyere el hozzánk Jákáb napkor Csépára, jól tartunk tökkáposztával, meg ápró békával* (Gulyás 2007: 357). Csépán Jakab napkor volt a búcsú, erre az alkalomra szól ez a tréfás invitálás. „S bár a búcsús ebéd étrendjén nem szerepel a tökkáposzta, minden bizonnyal a töltött káposzta analógiájára említik, amiből szegénységük miatt nem sok volt, ellenben annál több volt tökből, aminek ekkor volt az érési ideje” (Gulyás 2007: 357). A *tökkáposzta* ételnévre utaló falucsúfolót máshonnan is gyűjtöttek, a Felső-Bodroghközben található Rad településről (a község ma Szlovákiához tartozik): *Újság, mint Radban a tökkáposzta* (Viga 1994: 338). Itt a *tökkáposzta* a *tökfőzelék* megnevezése volt. A falucsúfolóhoz tartozó történet szerint a disznócsordára vigyázó kondásnak az asszonyok vitték az ételt. Amikor a tök beérett, minden asszony ezt vitte, és azt mondta: „hoztam újságot”. Ezután a kondás sovány koszt miatt otthagytá a falut, és más falvakban azt mesélte, hogy ő Radban az „újságtól” majdnem éhen halt (Viga 1994: 338–339).

A csépaiak beszédét gúnyolják az alábbi párbeszédcsúfolók:

- Hová méssz he?
- Elmék má’ Hájlásbá hágyrát kápálni (Gulyás 2007: 357).

Ősszel azt mondták:

- Há mész komám?
- Mék a szőlőbe.
- Mi van a bákóbá?
- Kulács, kálács.

Tavasszal így mondták:

- Há mész komám?
- Mék a Hájlásbá’ kápáni!

- Mi ván á bákóbá?
- Kenyér meg pápucs.

Mert akkorra már elfogyott a bor (Gulyás 2007: 357).

Az alábbi párbeszédes csúfoló a csépaiak nyelvjárását, valamint azt gúnyolja, hogy nem értik a köznyelvi szavakat. Névnapi után megkérdezték a csépai embert:

- Komám, vótatok-e a névnapon?
- Vótunk.
- Jóllaktál-e töltött káposztával, meg fánkkal?
- Á, nem vótak ott olyan uras ételek!
- Hát akkor mi vót?
- Hát csak szárma vót meg pampuska! (Gulyás 2007: 358).

Jászapátit a palatalizált *t* hang ejtése miatt gúnyolják a környékeliek *Apátyinak*, valamint a következő falucsúfoló mondást is lejegyezték: *Az apátyi patyikában eltörött a fatyűkör* (Gulyás 2007: 357–358).

A jászkisériek *í-ző* nyelvjárását csúfolja ez a mondat: *Kísíren a bikát bele-taposták a pipbe* (Gulyás 2007: 358).

Túrkevét a nyílt *e* használata miatt a szomszédos Mezőtúr lakossága csúfolta így (a példát a kiadványban megjelentetett mellékjelekkel közlöm): *fedő-rül eszik a tepertőt* (Csalog 2001: 165, Gulyás 2007: 358).

A kunhegyesiek a *Sék a Jé! Rap a kuty?* [Dicsértessék a Jézus Krisztus! Harap a kutya?] csúfolót használták a községükbe érkező házaló katolikus „matyók”-ra, mert ők gyorsan beszéltek, elnyelték a szótagokat, és ezáltal a köszönésük így hangzott (Csalog 2001: 165, Gulyás 2007: 358). Említésre méltó, hogy hasonló gúnyolást (a rövidítésükre) a barcasági csángókra vonatkozóan is lejegyezték:

- János bá! ...rap a ktya?
- ...ss az orrára! (Duka 1995: 157).

A fenti csúfolóhoz a következő történet tartozik: „A barcasági csángók szeretik beszédjüket rövidíteni, összerántani, akárcsak a székelyek. Jellemző az alábbi eset: Egy gyermek be akart menni János bácsihoz, de ijedtében észrevette az udvaron a házőrző kutyát, mire megkérdezte János bá! ...rap a ktya? ...ss az orrára! – felelte az öreg” (Duka 1995: 157).

A szarvasiakat a nyelvek keverése miatt az alábbi mondattal csúfolták a békésszentandrásiak: *Tagyeme na Csabu kergát megtekintováty.* [Menjünk Csabára a körgátat megtekinteni.]. A csúfoló magyarázata, hogy a szarvasiak keverték a magyart a tóttal (Gulyás 2007: 358).

5. Debrecen környékéről gyűjtött csúfolók

Báránd: A környező települések *Targoncán*ak hívták a Hajdú-Bihar vármegyei Bárándot, mert a környéken mindenhol *talicskát* mondanak, viszont itt a *tar-gonca* szót használják. A bárándiaktól tréfásan azt szokták kérdezni: *Targoncára való vagy?* (Vajda 2006: 74).

Vámospércs: Csak a vámospércsi öregek emlékezetében él, hogy a nyíracsádiakat úgy csúfolták, hogy *acsádi kalótya*, a nyírábrányiakat pedig úgy, hogy *ábrányi kalótya*. A csúfoló okát és a *kalótya* szó jelentését már nem ismerik sem a vámospércsie, sem az így csúfolt települések lakói. A falucsúfoló gyűjtője szerint Ballagi Mór szómagyarázata nyújthat támpontot, miszerint a *kalótya* főnév, és a tájszó jelentése: ’négy nyüstös vászon’. Az adat gyűjtője ezért a szokatlan nyelvhasználat kipellengérezésének tartja a csúfolót, mivel azon a környéken ismeretlen a fenti tájszó (Vajda 2006: 75). Azonban a *kalótya* tájszót más kiadványokban is megtaláljuk. Például Szinnyei József Magyar tájszótára az adat forrására a Nagykunsaót, Kiskunhalast, Békés megyét és Debrecen is feltünteti, ’szeles, meggondolatlan, mindenfélét össze-vissza fecsegő, eszelős, hóbortos, féleszü’ jelentésben (Szinnyei 1893: 1025). Továbbá az ormánsági nyelvjárából is följegyezték, itt a jelentése ’kelekótya, helytelen magaviseletű’ (a szóhoz tartozó példamondat: *Ně légy ojan kalótya!* Kiss G. 1952: 273).

6. Heves vármegyéből gyűjtött csúfolók

A középpalóc nyelvjárásból (ezen belül a Bükk hegység környékéről, például Bolyk, Balaton és Tarnalelesz településekről) jegyezték le a pótlónyúlás nélküli hosszú *ē* használatát mint megőrzött régiséget. Ez a jelenség többnyire az egy szótagú időtartamváltó tövekben maradt meg (például *jēg*, *hēt*, Balogh 1989: 355). Minden bizonnyal e nyelvjárási jelenség miatt keletkezett az alábbi csúfoló: *Á leleszijek úgy beszélnek, hogy:*

Kēt, kēt, kēt kánāl,

Kēt villā mēg kēt istennyilā.

Mindēt ē-vel mondanák (Bereznai 1985: 14).

Fedémes (a település Tarnalelesz közelében, attól délre fekszik): *Á fēdémēsijek mindēg āsz mongyāk, hogy lā, mēg āzok nāgyon hāngosān beszélnek* (Bereznai 1985: 14).

Gyöngyöspata: Szabó József úgy véli, hogy Gyöngyöspata településtörténetével függhet össze, hogy itt nagyon kevés szóban használják az illabiális *ā*-t, pedig a város palóc nyelvjárásterületen fekszik. Az „erősen illabiális *ā*-zó szomszédos községek lakóinak olyan szokatlan a gyöngyöspataiak labiális *a*-zása, hogy emiatt a környéken *potoiak*-nak csúfolják őket” (Szabó 1990: 150, kiemelés az eredetiben).

7. A Dunántúl településeiről gyűjtött csúfolók

Mihályi (Győr-Moson-Sopron vármegye): *Láttom a kis Jiēzust, a Riēpce partján siētāt, piros csizmái vuótak*. A falucsúfolót a nyugat-dunántúli Mihályiból gyűjtötték, és a szomszédos gyóráiak kiejtését utánozza. A falucsúfoló magyarázata, hogy Gyórában az *iē*-s diftongusok gyakoribbak voltak a Mihályiban jellemző *ié*-s kettőshangzókkal szemben (Kiss J. 1989: 36).

Kocs településről (Komárom-Esztergom vármegye) gyűjtötte Pápay József a „*mönnyünk a högyre, szöggyünk möggyet*” csúfolót (Pápay 1896: 208). Pápay nyelvjárásszigetként ír a településről. Úgy gondolja Kocs ő-ző nyelvjárásáról, hogy a település nyelve és kiejtése szakasztott mása az alföldi „*hirös városnak*”, és szót ejt arról is, hogy a szomszéd települések *ő-zők*. A csúfolóról ezt írja: „A kocsi ember se veszi jó néven, hogy ha a kisétkodó szomszédok azzal fogadják, hogy *mönnyünk a högyre, szöggyünk möggyet* stb.” és inkább alkalmazkodik a környékbeliek nyelvjárásához (Pápay 1896: 208, *kisétkodik* ’ingerkedik, kötekedik’ Szinnyi 1893: 1137). Fél Edit 1936-os adatokat közlő néprajzi monográfiája szerint Kocs községben a reformátusok *ő-znek*, a katolikusok nem. A reformátusok maguk is ezzel különböztetik meg magukat a katolikusoktól: „Emlegetik a szomszéd faluk róluk mondott falucsúfolóját: *émöntünk a högyre möggyet szönnyi, viszünk könyöret. Ögye mög a fene a bögyödet, apád se övött ögyöbet*” (Fél 1941: 32).

Érd-Elviramajorban a helyi iskolában az 1960-as évek elején Pajor József táci (Fejér vármegye) nyelvjárása készítette csúfolódásra az Alföldről származó Bagdi Bélát. A csúfoló így hangzott: *Pajorgyom, csimaszgyom, bogárgyom, sógorgyom, rossebgye*. Az alföldi fiú minden bizonnyal azt az észak-dunántúli és Balaton vidéki nyelvjárási sajátosságot vette észre a táci fiú nyelvjárásában, miszerint a *j* fonéma mássalhangzó után nem állhat (csak összetétel határán), és a helyén *ty* vagy *gy* jelentkezik. Az explozív *gy*-zés *r + j* kapcsolatban az egész Közép-Dunántúlon megfigyelhető (Juhász D. 2001: 272). A csúfolóban a *pajorgyom* szó a táci fiú vezetéknévére vonatkozik, a *csimaszgyom* és a *bogárgyom* a *pajor* szó csúfolása, a *sógorgyom* szó pedig arra utal, hogy a táci fiú így említette a sógorát. Emellett a szavajárása volt a *rossebbgyit* indulatszó, melyet a nemtetszése kifejezésére használt (saját gyűjtésű adat).

Drávapalkonyán (Baranya vármegye) gyűjtött, Szaporcára vonatkozó falucsúfoló: *Szaporcai bébekák*. A csúfoló magyarázata, hogy a szaporcaiak így hajtották be a kislibákat (Dani 2011: 10).

Drávapalkonyára a Dráva menti falvak lakói azt mondták: *Pókonyai tutu-totty*. Az adat közzétéveje szerint ez arra utalt, hogy a palkonyaiak voltak

a legjobb vertfalkészítők (Dani 2011: 10). Sajnos a magyarázat arra nem tér ki, hogy ezt a mondást hogyan fogadták a dráwapalkonyaiak. Arra vonatkozóan azonban van információ, hogy Palkonya település nevére egy nyelvjárási és egy köznyelvi megfelelő is használatban volt. Erre utal az alábbi szövegrészlet: „A Dráwapalkonyán élőket a magasabban fekvő települések lakói mindig úgy ugratták, hogy utaltak az árvizekre, amelyek sokszor veszélyeztették a települést.” (Dani 2011: 10). Az alábbi idézet azt mutatja, hogy a település lakói maguk is aszerint használják a település nyelvjárási vagy a köznyelvi alakját, hogy éppen van-e akkor árvízveszély vagy sem. „Ha nincs árvíz és megkérdezik a siklói vásárban vagy a piacon: Magik há valók? – akkor büszkén, rátartian mondják: dráwapalkonyaiak vagyunk. Ha árvízveszély van, akkor lógó orral azt mondják: pókonyáiak vagyunk” (Dani 2011: 10). Dráwapalkonya nyelvjárása kapcsán állapították meg, hogy a Kelet-Ormányságnak nevezett nyelvjárási területen az *ál ó*-nak és az *él é*-nek hangzik a legtöbb esetben, például: *asztó* ’asztal’, *ító*, ’ital’, valamint ezt mutatja a *Palkonya* településnév ejtése: *Pókonya* (Kiss G. 1937: 248).

A településnév hosszabb vagy rövidebb változatának használata – ami összefüggésben van a helységet sújtó nehézségekkel – más vidéken az alábbiak szerint jelenik meg. A székelycsókaiaktól jegyezték le ezt a példát: „A székelycsókaiakat cseresznyéseknek nevezik, mivel cseresznyét termesztenek. Ha megkérdik tőlük: „Hová való?”, s gyenge a termés, azt válaszolják: – Csókai. Ha viszont jó a termés: – Székelycsókai!” (Duka 1995: 235).

8. A völgyeségi németek csúfolói

A Dél-Dunántúlon fekvő Völgyességbe a 18. század elejétől kezdve érkeztek németek, és a betelepülésük több évtizeden keresztül tartott. A különböző időszakokban jött németek általában más-más német területekről származtak és más-más nyelvjárást beszéltek. Sváb nyelvváltozatot használtak Zombán, Kisdorogon és Tevelen (Solymár 1982: 47). Az alábbi adatok azt mutatják, hogy a falucsúfolás szokása a völgyeségi németek körében is elterjedt volt, és a csúfolók között nyelvi célzatú csúfolók is előfordultak.

A hangtani eltérések kigúnyolása:

Raverájze: A mecseknádasdiakat a kiejtésük miatt csúfolták a *Raverájze* szóval, mert ebben a „raa” ejtése eltért a másik német falvak kiejtésétől. A *Raverájze* (*Rohrreiser*) szó jelentése a gyűjtő, Solymár Imre adatai szerint ’nádrözsés, azaz nádcsomó, nádköteg’, és kutatásai szerint a nyelvjárási sajátosság és a nádra való utalás egyaránt szerepet játszott a csúfoló kialakulásában. A csúfoló Mecseknádasd körzetében általánosan ismert volt (Solymár 1982: 44–45).

Treve-reve: A német *triwe-riwe* kifejezésnek több értelme van: *ide is – oda is, túl és innét, oda – vissza*. A teveliekre vonatkozik ez a falucsúfoló. A gyűjtő adatai szerint a gúnyolódás úgy keletkezett, hogy a teveliek "e"-vel beszéltek (azonban erre az *e*-re vonatkozóan nincs bővebb információ). A csúfoló alapját az képezte, hogy Tevel, Kéty és Murga német (sváb) tájszólása, tájszavai nagyon eltértek a többi völgyesgi német falvakétól (Solymár 1982: 47).

Alesz: A német *alles* jelentése ’minden’. A nagymányokiakat csúfolták így. A falucsúfoló egyrészt a beszédmódjukra vonatkozott, mert nem *á*-t ejtettek, hanem *a*-t. Ez az *a* inkább a magyar *o*-hoz volt hasonló, nem az *a*-hoz. Egy másik magyarázat szerint a nagymányokiak köztudottan hengegősek voltak, és azt mondták, hogy nekik „mindenük” van, és az adatközlő szerint összefüggés van a hengegés és az „alesz” között: „Ő nekünk minden van – mondták – van egy bányánk, van egy mészégetőnk, van vasutunk, zárdánk... stb.” (Solymár 1982: 31).

A szókincsbeli eltérések kigúnyolása:

Nadaser atreslih (a német Nadaser Atreslich jelentése ’nádasi gyík’, az *Atreslih* tájszó). A mecseknádasdiakat csúfolták így, mert az *Atresle* a német *Eidechse* ’gyík’ jelentésű szó helyi megfelelője (Solymár 1982: 41).

A mecseknádasdiakra használták pusztán az *Atresle* csúfolót is, mert csak a mecseknádasdiak nevezték így a gyíkot (Solymár 1982: 31).

Mokili. Ez német tájszó, a jelentése 'dundi'. A csúfoló alapja, hogy csak a teveli svábok használták a *mokili* szót a kisborjúra, a többi környékbeli településen viszont a *Khelpe* szót. A csúfoló magyarázatához tartozik, hogy a teveliek szerettek borjakkal foglalkozni. Egy német mondókéval is csúfolták a tevelieket: *Énzl mokili, onzl mokili, háne á náne, aufte szaubogle á náne hige lugt*. [Az én borjúm, a te borjúd a disznólegelön megrúgták egymást.] (Solymár 1982: 40).

9. Kárpátalja területéről gyűjtött csúfolók

Kárpátalja magyar nyelvjárásai nem egységesek, hanem különböző csoportokra oszthatók, és ahogy az alábbi csúfolók mutatják, nemcsak a nyelvjárászigetek nyelvjárásában találtak eltéréseket az egymás közelében elterülő falvak lakói.

Él amott egy döglött kutya. Az ungi Homokon a Csongor környékiekre mondják, akiknek a nyelvjárásában használatos az *élamott* 'messze, amott' jelentésű tájszó (Tóth 2021: 113).

Jön az auttó, rajta ül a tanító. Ezt a tiszáágtelekiekre mondott csúfolót Tóth Péter gyűjtötte (Tóth 2021: 113), de Györke Magdolna, a falu szülőtte is közzétette. Tanulmányában a nyelvjárás mássalhangzói kapcsán írja, hogy „általános a *tt* ejtése az *óuttóu* szóban”. A jelenség egy csúfolóban is előfordul, ebben így bosszantják a helyieket: *Amot jön egy óuttóu, rajta ül ety tanítóu* (Györke 2019: 267).

Eszter észél, écetést észék, ha tészé. A Salánkiakra mondták (Tóth 2021: 113). Salánk nyelvjárásziget, és a szomszédos magyar nyelvjárásoktól a zárt *i*-zésben és a zárt *ē*-zésben tér el (Lizanec-Horváth 1981: 3), és ezek a nyelvi jegyek megkülönböztetik az északkeleti nyelvjárás

régiótól és a szomszédos települések nyelvjárásaitól is. A falucsúfoló létrejöttét az indokolhatta, hogy feltűnő jelenségnek tartják a zárt *ë* használatát a település nyelvében (Espán 2013b).

Öker a göderbe, majam a tükerbe. Visken belenezett az öker a tükerbe, beléesett a göderbe. A viskiekre mondják Técsön (Tóth 2021: 113). Visk nyelvjárássziget, a mezősegi nyelvjárásra jellemző nyílt *a*-zás és az illa-biális *e*-zés az egyik jellemző sajátossága (Lizanec-Horváth 1981: 3). Viski Krüzseli Bálint a 19. század második felében írt arról, hogy a viskiek beszédmódja eltér a környék magyarlakta településeinek nyelvétől, és ő jegyezte fel, hogy a viskiek az *öker*, *göder*, *tüker* alakokat használják, valamint egy másik feltűnő jellegzetessége a nyelvüknek az *a*-zás, amely előfordul a toldalékokban (*asztalas* 'asztalos'), a szótőben, és hangsúlytalan helyzetben is (*malam* 'malom': Espán 2013a).

Szalat a nyuol a düülőün. Badaló település lakóit bosszantják így a környékbeliek. A csúfolót azért használhatták, mert Badaló nyelvjárására jellemző, hogy az *u*, *ú*, *ü*, *ű* magánhangzókat kettőshangzókkal ejtik, leggyakrabban az *–ul*, *–ül* igeképzőben, az *–ú*, *–ű*, *–tyú*, *–tyű* névszóképzőben és néhány szótőben (Lizanec-Horváth 1981: 13).

Nagydobrony településre vonatkoznak az alábbi csúfolók:

Nagydobronyban hüppen az alma (Ladányi 2005–2006: 53, Ladányi 2010: 292–293).

Hüppen-e ma Dobronba zóma: érik e már Dobromban az alma (Fornos településről gyűjtötte: Juhász L: 1891: 475).

A dobronyi ember almát látott leesni a fáról, felkiáltott: Hü, milyet hüppen! Azóta rajta maradt a falun: Dobronyba hüppen az alma! (Babus 1955: 150).

„Ha megláttak Lónyán egy színesszoknyás, virágos kendőjű dobronyi asszonyt, nem mulasztották el megkérdezni: „Hippen-e még Dobronyba az alma?” (Babus 1955: 150).

A fenti, Nagydobronyra vonatkozó csúfolóról több kutató is írt (lásd Juhász L. 1891: 475, Szinnyei 1893: 919, Babus 1955: 150, Viga 1994: 340, Ladányi 2005–2006: 53, Ladányi 2010: 293). Bár a fenti példák némi eltérést mutatnak, de úgy tűnik, hogy az alma leesését bemutató ige minden csúfolóban lényeges. Nagydobrony nyelvjárásszigetet képez a palócos illabiális *á*-zásával (Lizanec-Horváth 1981: 3), és az itt beszélt nyelv nagyon eltér a környező magyar falvak nyelvjárásától (az északkeleti nyelvjárástípusba tartozó kárpátaljai nyelvjárástípusoktól). A fentebb bemutatott falucsúfolók egyikénél a magyarázat a nagydobronyiak viseletére is utal, és itt a népviselet is megkülönböztető elemként jelenik meg. Más forrásban is kiemelik, hogy Nagydobrony lakói még az 1950-es években is népviseletben jártak (Espán 2013b). A csúfoló egyik magyarázata szerint „Benedek János dobronyi lakosnak volt a kertjében egy igen nagy és szép almafa, amelyen sok alma termett. Őrizték is, ahogy tudták. Egyszer az egyik leánygyermek hallja ám, hogy leesett a fáról egy alma, mire úgy kiáltott az udvaron foglalatосkodó apjának: „Édesapám, hüppent a kertben az alma!” (Ladányi 2005–2006: 53). A másik magyarázat így szól: „Egy dobronyi gazda almát szállított a Nyírségre. Hogy, hogy nem egy alma épp az út közepén díszelgő valamibe esett. Megszólalt erre a gazda fia: – Édesapám, sz...-ba hüppent az alma! – Vedd fel, fiam, tőrüld meg, megeszik a nyiriek!” (Ladányi 2010: 293).

Az alábbi falucsúfoló a nagydobronyiak kiejtésére vonatkozik. Az adat közlője szerint a nagydobronyiak kiejtésének szokatlanságát azzal gúnyolták ki, hogy felemlegették az egyszeri dobronyi embert, aki a vásári lacikonyhán kávért kért. Csészébe töltötték, ő tálban akarta, és így szólt: „Tőüccse taara, ne findzsaaaza!” (Babus 1955: 150).

Az alább következő példa a fentebb már említett Lónya település nyelvjárására vonatkozik. Az adatot Babus Jolán, a falu egyik szülötte közölte. Írása szerint a lónyaiakat azzal szokták bosszantani, hogy „a beszédükben mind-

untalan használják a *la!* szócskát”: *Vettem kolompért, la!* (Babus 1955: 150). Az Új magyar etimológiai szótár *la* szócikke szerint a ’ni, lám’ jelentésű szórövidítés a *látod* vagy *ládd* szavakból keletkezett, és napjainkban főleg nyelvjárási szóként él. (A *la* szót mint megkülönböztető jegyet Csalog Zsolt Nagykörű kapcsán említi (Jász-Nagykun-Szolnok vármegye) Csalog 2001: 165), Bereznai Zsuzsanna pedig Fedémes (Heves vármegye) kapcsán (Bereznai 1985: 14).

10. Erdélyben gyűjtött csúfolók

Az Erdélyben élő kisebb csoportoktól is gyűjtöttek nyelvi célzatú falucsúfolókat. 1975-ben feljegyzett adatok szerint a csíkszentmártoniakat békásoknak csúfolják a környékeliek. Egyik magyarázat szerint azért, mert az *é* hangot feltűnően kihangsúlyozzák, és ezért így gúnyolják őket: *Réétön béékák röhögnek, eső lesz!* Az alábbi változatban is ismert: *A rééten egy bééka / Akkorra, mint egy vééka!* (Duka 1995: 31). Más magyarázat szerint a csúfoló azért született, mert a Fiság-patak mentén elterülő gazdag réten nagyon sok a béka (Duka 1995: 31). Azonban más forrás szerint a homoródszentpáliak a homoródszentmártoniakra mondták, hogy *békások*, mert *é*-vel beszélnek. Az alábbi falucsúfolókat mondták: *A szentmártoni réten akkora a béka, mint egy fél véka. A szentmártoni réten akkora békák vannak, mint régi fél véka.* (A gyűjtő megjegyzése szerint az *é*-ket megnyomják, Balázs 2000: 277.)

A székelykeresztúriakra az *ö*-zésük miatt mondták a székelydályaiak az alábbi csúfolót: *Mögyök a högyön, hogy hamarabb lögyön* (Balázs 2000: 278). A csúfoló indítéka az lehetett, hogy Székelydályá tájnyelvében a *megy*, *hegy*, *lesz* igéket nem *ö*-vel használják (Lőrincz 2015).

A 20. század közepén a körösfői gyerekek a kalotaszegi Jegenye település nyelvjárását gúnyolták, amikor a jegenyeiek Bánffyhunadra menet áthaladtak Körösfőn. A csúfoló így szól: *Jegenyébe szól-e még a béka?* (Köszönet Péntek Jánosnak az adatért.) Jegenye nyelvjárássziget, valamint vallásában is sziget, ugyanis e falu lakói katolikusok, míg Kalotaszeg többi települése jórészt református vagy ortodox. A falucsúfoló nyelvi hátteréhez tartozik, hogy Jegenye nyelvjárása sok szempontból eltér a környékén található falvakétól (Lakó

1971: 342, 346), valamint a kalotaszegi nyelvjárás jellemző hangtani sajátossága a zárt *i*-zés, viszont Jegenye településen alig van rá példa (Lakó 1971: 344).

11. A moldvai Magyarfaluból gyűjtött csúfolók

Ungur-bungur / *Csápe unkur* [Buta magyar, hagyma a seggedbe!] (Csoma 2016: 132). Fazakas Ferenc Miklós közlése szerint a mondásnak olyan változata is van, amelyben a hagyma helyett karót emlegetnek. Ez utóbbi változatot egyedi esetnek tartja és egy regáti katona szájából hangzott el. (A mondás két verzióját románul így írják: Ungur-bungur ceapă în cur. Ungur-bungur țeap în cur.) Csoma Gergely moldvai adatközlője másik csúfolót is említett: A *bozgor* szót, melynek jelentését így adta meg: 'hazátlan'. Az adatközlő így beszélt a csúfolókról: „Úgy mondják egész Romániában. Mikor hallják, hogy magyarul beszélgetc, akkor mondják: *bozgor*. Csúfolkodnak” (Csernyik Janku Anna, Magyarfalu, idézi Csoma Gergely 2016: 132). Azt, hogy ezek a példák a nyelvi célzatú csúfolókhöz kerültek, a következő magyarázat indokolhatja. Szilágyi N. Sándor az *ungur-bungur* és a *bozgor* jelentésével egyaránt foglalkozott. Úgy véli, hogy a románok a *bozgor* szó 'hazátlan' jelentéséről nem tudnak, és úgy gondolják, hogy a szó jelentése 'magyar', „csak egy kicsit csúfolódva, becsmélően, meg nem is egészen jóindulatúan mondvá” (Szilágyi N. 2003: 503). A *bozgor* jelentését vizsgálva Szilágyi N. Sándor arra a megállapításra jutott, hogy szóvegyüléssel keletkezhetett, úgy, hogy a vége a 'magyar' jelentésű *ungur* végéből, az eleje pedig a magyar *bozmeg* trágár szóból ered. (Azért szerepel *o*-val ez utóbbi szó, mert a románok így hallják.) Az *ungur-bungur* ikerszóban az *ungur* előtag semleges, viszont maga az ikerszó csak csúfnévi használatban fordul elő. „Ide már csak egy kis szellemesség és pajkos kedv kellett, a *bun-* szókezdet *boz-*ra cserélése a megfelelő magyar szó alapján, s máris megvan az *ungur-bozgor*, vagy egyenesen külön a *bozgor* (a második szótagbeli *o* az első szótagbeli *o* hatására jelenik meg)” (Szilágyi N. 2003: 505). Nézete szerint ezt alátámasztja, hogy a világ minden részén előfordul, hogy egy másik népet annak valamely gyakran használt, rá jellemzőnek tartott

szavával neveznek meg, és úgy tűnik, hogy a románok a *boz(meg)* használatát tartották a magyarokra leginkább jellemzőnek (Szilágyi N. 2003: 505).

Köszönet illeti Fazakas Ferenc Miklóst, aki egy százszok által használt magyarcsúfolót is közölt: *Magyar ember hat curaj, fröhsten Dreck mit paprikás*. A szöveg jelentése: Magyar embernek van bátorsága, piszkot eszik paprikásan. A *curaj* (mint 'bátorság') román szó a szövegben és kuráznak ejtik. A csúfolót egy szépmezői (szászul Schinen, románul Șona) szász asszonytól hallotta.

12. A bácskai és bánáti településekről gyűjtött nyelvi célzatú csúfolók

Papp György 2004-ben közzétett beszámolója szerint akkoriban zajlott a bácskai és bánáti települések szólás- és közmondáskincsének összegyűjtése, és kutatásait az egész Délvidékre ki akarták terjeszteni. A terület szólás- és közmondáskincsének összegyűjtése és közzététele lehetővé tette volna a délvidéki magyarság területi vonzasköreinek körvonalazását, és a második világháború előtti etnikai, nyelvi viszonyrendszer megrajzolását is (Papp 2004: 117). A beszámoló szerint a kutatás idején már megfigyelt a homogén magyar közösség, jellemző volt, hogy más etnikumok ékelődtek közéjük, valamint erős volt a migráció jelensége is. A magyar közösség széttagoltsága és nyelvi elszigeteltsége nem kedvez a közösségi viszonyok kiterjedésének, mert az érintkezési lehetőségek a középiskolára, a piaci alkalmakra és a munkahelyre korlátozódnak, és ezek nem kifejezetten a magyar közéletiség szinterei. Ez a közösségi korlátozottság leszűkíti a csúfolók alkotását és elterjedését is. Azonban a terület többnyelvűsége kedvező a vegyes nyelvű csúfolók létrehozásához, és az együtt élő csoportokban a német, szerb, horvát és magyar keveredés is megjelenik. Például a Mokrin környéki magyarok azt mondják a szerbekre, hogy *Kázsipakondakok*, mert utóbbiak a köznyelvi *pa onda* ('és akkor') forma helyett a *pak ondak* nyelvjárási alakot használják (Papp 2004: 127). A bácskai németek magyar beszédét gúnyolja ez a példa: *Tenes liter pór, fater tóts*. A szöveg magyarul így hangzott volna: Dénes, kérek egy liter bort, apám töltsél (Papp 2004: 121, 145). A terület történeti és betelepítési viszonyai

a nyelvjáráscsúfolók kialakulásának is kedveztek (Papp 2004: 124). A Bácskában nyilvántartott betelepülők Észak-Magyarországról, az alföldi Jászságból, valamint a Nagy- és Kiskunságról származtak (Penavin 1998: 27). A palócos nyelvjárási jellemzőket mutató Topolyára vonatkoznak az alábbi csúfolók: *Topolán gömbölű golóval lüvik a gólát* (Papp 2004: 124). *Topolai foló mellett gömbölű golóval lüvik a gólát neljon puskával* (Zenta, Papp 2004: 146). *Topolyai hájmáskápások* (Papp 2004: 146). A fenti példák a palóc nyelvjárás *l*-ezését, *ü*-zését, és az ajakkerekítés nélküli (illabiális) *ä* ejtését gúnyolják. A zentaiak illabiális *ä*-zésát utánozzák ezek a csúfolók: *Zentán kápává kápáják a kukoricát* (Papp 2004: 145), *A zentaiak káposztát kápánák* (Papp 2004: 145). Párbeszédes formájú csúfolóban is csúfolják a zentaiakat: *Mennyi a krumpli? / Hárminc dinár. / Az egész rakás? / Fászát, kilájá!* (ez utóbbi jelentése: 'Faszát, kilója!' Papp 2004: 145). Feketics református betelepülői nyílt *e*-s beszédét gúnyolják ezek a példák: *Feketicsen vederbe szedik a szeget* (Topolya). *Feketicsen csereg a veder* (Kishegyes, Papp 2004: 145). Bánátba a 18. században a szegedi nagytájra érkeztek főként dohánykertész betelepülők (Penavin 1998: 33), és az *ö*-zésükre vonatkozó csúfolók az alábbiak: *Töszi, vöszi, végül mögöszi* (a bánátiakra mondják, Papp 2004: 146). *A padéiak möggyet ösznek könyérrel* (Ada, Papp 2004: 146). *Szögedi embör röggel möggyet öszik könyérre, ami marad, mögöszi másnap röggel* (Papp 2004: 146). A bánátiakat az igeragozásuk alakja miatt csúfolják ebben a csúfolóban: *Kinyiti, becsuki, de e nem olvasi* (Papp 2004: 146). (A Papp György által közzétett további nyelvjáráscsúfolókat lásd itt: Papp 2004: 145–146.)

13. Összefoglalás

A tanulmány a nyelvjárási különbségeket gúnyoló falucsúfolókkal foglalkozott. A falucsúfolókat tekintve a nyelvjárás egy bizonyos közösséghez kapcsolja a beszélőjét, de ez a nyelvjárás el is különítheti a beszélőt egy másik település közösségétől. A kutatások szerint a falucsúfolás szokása még a 20. század első felében is elterjedt volt a magyar nyelvterületen, ezt mutatja az is, hogy több vidékről is fennmaradtak falucsúfolók. A nyelvjárási vagy nyelvi külön-

ségekre rámutató csúfolókban gúnyolhatják például a hangtani különbségeket, a szókincsbeli eltéréseket, a beszédtempót vagy a nyelvkeverést, de arra is van példa, hogy kigúnyolják, ha egy falu lakói nem ismerik a nyelvjárási szavak köznyelvi megfelelőjét. A bemutatott falucsúfolók azt is szemléltetik, hogy ezek az adatok többféle formában is megjelenhetnek, például párbeszédes alakban, kérdő mondatként vagy akár egyszavas formában. A nyelvi célzatú falucsúfolókban néprajzi és településtörténeti adatok is fennmaradtak. Például a csépaiakat gúnyoló szövegek egyike megőrizte, hogy körükben az ünnepi alkalmak étele volt a töltött káposzta és a fánk, amit ők *szármának* és a *pam-puskának* mondtak. A dráwapalkonyaiak a vertfal készítéséről voltak ismertek. A nyelvjárásszigetek nyelve a betelepülőkről nyújt információt, például Kárpátalján Visk nyílt *a*-zása a mezősegi nyelvjáráshoz kapcsolja a település nyelvét, Nagydobronyt pedig *á*-zása a palócokhoz köti. A Jászságban a csépaiakra és a jászapátiakra mondott falucsúfolókban gúnyolják a palócos nyelvjárási jelenségeket. A völgysegi németek falucsúfolói a dél-dunántúli német falvak sváb és más német nyelvjárásairól nyújtanak információkat. A Papp György által közzétett nyelvi célzatú csúfolók a Délvidék történeti és betelepítési viszonyait tükrözik.

Hivatkozott irodalom

- Babus Jolán 1955: Tiszaháti falucsúfolók. In: Igaz Mária – Morvay Péter – Simon Józsefné (szerk.): *Népünk hagyományából. Néprajzi leírások a társadalmi néprajzi gyűjtők munkáiból*. „Művelt Nép” Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest. 149–154.
- Balázs Géza 2000: „Sok láb tapossa a földet, amíg útnak nevezik”. Élő kisműfajok a Homoród mente folklórjából. In: Cseke Péter – Hála József: *„A Homoród füzes partján...” Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről*. ProPrint Könyvkiadó, Csíkszereda. 269–286.
- Balogh Lajos 1989: A palóc nyelvjárások. In: Bakó Ferenc (szerk.): *Palócok I. Kutatástörténet, föld és nép*. Kiadja a Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága, Eger. 345–377.
- Barabás László 2008: Farsangi dramatikus szokások, népi színjátékok Marossszék régióban. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem, BTK. <https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstream/s/123b54f9-e13a-4ab7-af06-7a97a56bae6b/content> (letöltés ideje: 2026. március 13.)
- Bereznai Zsuzsanna 1985: Falucsúfolók az egri járásban. MCsD. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszéke valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- Csalog Zsolt 2001: Falucsúfolók. In: Szabó László – Gulyás Éva – Csalog Zsolt (szerk.): *Szolnok megye néprajzi atlasza II. 1. (2001)*. Közreadja a Damjanich János Múzeum, Szolnok. 164–170. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_JNSZ_Sk_szolnok megye_neprajzi_atlasza_2_1/?p-g=166&layout=s&query=falucs%C3%BAfol%C3%B3k (letöltés ideje: 2026. február 17.)
- Csoma Gergely 2016: *A megkötött idő. Varázslások, ráolvasások, rontások, archaikus imák és népmesék Moldvából*. Fekete Sas Kiadó, Budapest.
- Dani Lajos 2011: *Falu az ország peremén. Drávapalkonya*. A szerző kiadása, Pécs.

- Dávid Kinga 1991: A Jászság nyelvének néhány sajátága. *Nyelvelő* 1. kötet, 2. szám. 19–26. https://acta.bibl.u-szeged.hu/32653/1/nyelvelo_002_019-026.pdf (letöltés ideje: 2026. február 17.)
- Duka János 1995: *Üti Páké Barátost. Csúfolódó székelj népköltészet*. Szerkesztette, az előszót és a magyarázatokat írta Vöő Gabriella. Pallas-Akadémia, Csíkszereda.
- Espán Margaréta 2013a: Szép magyar nyelvünk. *Kárpátalja*, 2013. július 26. 02:00, 654. szám. <https://karpataljalap.net/2013/07/26/szep-magyar-nyelvunk> (letöltés ideje: 2025. december 27.)
- Espán Margaréta 2013b: Szép magyar nyelvünk. *Kárpátalja*, 2013. augusztus 9. 02:00, 656. szám. <https://karpataljalap.net/2013/08/09/szep-magyar-nyelvunk> (letöltés ideje: 2025. december 27.)
- Faragó Laura 2015: *Szülföldem – Zengő anyanyelvem*. Szerkesztette Szokolczay Lajos. Napkút Kiadó, Budapest.
- Fél Edit 1941: *Kocs 1936-ban. Néprajzi monográfia. Tanya, falu, mezőváros. I. A Kir. Magy. Pázmány Péter-Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézetének kiadása*, Budapest.
- Gencsy István 1905: A gyergyói nyelvjárás. *Magyar Nyelvőr* 34/2: 80–86.
- Gulay István: *Térdig Vásárhelyt*, 2023. április 17. <https://orszagut.com/koronyezet/maganfoldrajz-hodmezovasarhely-terdig-vasarhelyt-3979-3979> (letöltés ideje: 2026. február 17.)
- Gulyás Éva 2007: Falucsúfolók a Jászokunágban és környékén. *Agria* 43. Az egrí Dobó István Vármúzeum Évkönyve. Szerkesztette Veres Gábor. A Dobó István Vármúzeum kiadása, Eger. 351–373.
- Györke Magdolna 2019: Mássalhangzó-változások Tiszaágtelek nyelvjárásában. In: Bódi Zoltán – Ferenczi Gábor – Pál Helén (szerk.): *A magyar nyelvjárások a XXI. században – nyelvstratégiai megközelítésben. Tanulmánykötet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet által 2018. december 4–5-én rendezett konferencián elhangzott előadásokból*. Magyarságkutató Intézet, Budapest. 265–276.
- Horger Antal 1918: A bukovinai Józseffalva nyelvjárásáról. In: *Emlék Szily Kálmánnak a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökének nyolczvanadik*

- születésnapja alkalmából*. Kiadták a Magyar Nyelv dolgozótársai, Budapest. 18–21.
- Juhász Dezső 2001: A közép-dunántúli-kisalföldi nyelvjárási régió. In: Kiss Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest. 271–274.
- Juhász László 1891: Szólásmódok, hasonlatok. Beregmegyeiek. *Magyar Nyelvőr* 20/10: 475–476.
- Kiss Géza 1937: *Ormányság*. Sylvester R. T. kiadása, Budapest. https://mtda.hu/books/kiss_geza_ormanysag.pdf
- Kiss Géza 1952: *Ormánysági szótár*. Kiss Géza szótári hagyatékából szerkesztette Keresztes Kálmán. Akadémiai Kiadó, Budapest. https://real-eod.mtak.hu/15176/1/AkademiaiKiado_007269.pdf (letöltés ideje: 2026. március 20.)
- Kiss Jenő 1989: *Állandó szókapcsolatok a rábaközi Mihályiban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kiss Jenő 2000: *Magyar nyelvjárástani kalauz*. Magyar Nyelvészeti Továbbképzési Füzetek 3. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Mai Magyar Nyelvi Tanszék.
- Kovács Ágnes – Szemerkenyi Ágnes 1979. Falucsúfoló. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. Második kötet. F-Ka*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 29–30.
- Kozsík Diana 2006: *A szenci ö-ző nyelvjárás. Egy felvidéki magyar nyelvjárás-sziget többszemponútú vizsgálata*. Doktori disszertáció. <https://doktori.btk.elte.hu/lingv/kozsik/diss.pdf> (letöltés ideje: 2026. február 17.)
- Ladányi Krisztina 2005–2006: Falucsúfolók az Ungvári és Munkácsi járásban. *Acta Hungarica* 16–17. 52–58.
- Ladányi Krisztina 2010: Kárpátaljai falucsúfoló történetek. *Acta Hungarica* 19–20. 290–297.
- Lakó Elemér 1971: A kalotaszegi nyelvjárás *é, i és í* hangjai. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 15/2: 337–346.
- Lizanec Péter – Horváth Katalin 1981: A kárpátontúli magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. *Magyar Nyelvjárások* XXIV. 3–17.

- Lőrincz József 2015: *Székelydália tájnyelvének kincsei*. Top-Invest Könyvkiadó, Székelyudvarhely. <https://kiejtes.hu/szepkiejtesi-gyakorlatok-adattarak-nyilt-e-es-zart-e/lorincz-jozsef-szekelydalya-tajnyelvenek-kincsei> (letöltés ideje: 2026. január 9.)
- M5 Lexikon Édes anyanyelvünk 78. rész, Köznyelv, regionális köznyelv, nyelvjárás című adása. Adásnap: 2018. március 13. Időpont: 16:30:36. Időtartam: 00:05:00. Forrás: M5 Kultúra. ID: 3272510. <https://nava.hu/id/3272510/> (letöltés ideje: 2026. február 17.)
- Nagy Olga 1996: A „csúfolódó népköltészet” monográfiája. *Korunk* 3. folyam, VII/5: 124–125.
- Paládi-Kovács Attila 1989: Palóc kirajzások. In: Bakó Ferenc (szerk.): *Palócok I. Kutatástörténet, föld és nép*. Kiadja a Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága, Eger. 169–212.
- Pápay József 1896: Egy dunántúli nyelvjárás-sziget. *Magyar Nyelvőr* 25./5: 207–210.
- Papp György 2004: Községi, településközségi, etnikai, nyelvközségi csúfolók a Vajdaságban. In: Papp György (szerk.): *Mi ilyen nyelvben élünk. Nyelvszociológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok*. MTT Könyvtár 9. A Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) és a Szociográfiai Műhely (Magyarkanizsa) közös kiadványa. Szabadka. 117–152.
- Penavin Olga 1998: A telepítések és a nyelvjárások. *Üzenet* 28/1–2: 23–37.
- Solymár Imre 1982: Három etnikum falucsúfolói a Völgységben. MCsD. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- Szabó József 1990: *Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárásszigetek*. Dél-alföldi évszázadok 3. Csongrád Megyei Levéltár, Békéscsaba, Kécskemét, Szeged.
- Szendrey Zsigmond 1927: Falucsúfolóink. (Típusok és tipikus motívumok.) *Ethnographia* 38: 30–39.
- Szilágyi N. Sándor 2003: Bozgor. In: Szilágyi N. Sándor: *Miegymás. Közéleti írások*. Kalota Könyvkiadó, Kolozsvár. 503–506.

- Szinnyei József 1893. *Magyar tájszótár. Első kötet*. Kiadja Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarTajszotar_1/?pg=0&layout=s (letöltés ideje: 2026. március 18.)
- Tóth Péter 2021: Szólások, kitérő feleletek és falucsúfolók kárpátaljai nyelvjárásgyűjtéseimből. In: Tóth Péter: *Nyelvjárási és tudománytörténeti tanulmányok*. Savaria University Press, Szombathely. 105–115.
- Vajda Mária 2006: „*Komádiba, Tótiba, bocskorba jár a liba*”. *Bosszantó folklórhagyományok*. Gondolat, Budapest.
- Viga Gyula 1994: Falucsúfolók Felső-Bodrogbölcéből. *Széphalom* 6. (1994). 333–348.
- Voigt Vilmos 1975: Falucsúfoló. In: Király István (főszerk.), Szerdahelyi István (szerk.): *Világirodalmi lexikon. III. kötet. F-Groc*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 28–29.
- Vöő Gabriella 1995: Falucsúfolók. In: Duka János: *Üti Páké Barátost. Csúfolódó székel népköltészet*. Szerkesztette, az előszót és a magyarázatokat írta Vöő Gabriella. Pallas-Akadémia, Csíkszereda. 9–21.